

UDIO TALIJANIZAMA I TURCIZAMA U KNINSKOME GOVORU

LUKA VELIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Poslijediplomski studij Hrvatska filologija
u interkulturnom kontekstu
Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb
lvelic@ffzg.hr

UDK: 811.131.1:811.512.161]
811.163.42'373.45(497.5 Knin)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 15. 5. 2019.
Prihvaćen za tisak: 10. 12. 2019.

Kninski je govor – ovdje je naglasak na ikavskoj sastavnici¹ – povijesno primio brojne turcizme i talijanizme. Talijanizmi se ovdje gledaju kao temeljni sloj posuđenica jer je u ponešto duljoj talijanskoj vladavini primljeno puno talijanizama, dočim su stari turcizmi, izgleda, bili pod napretkom društva desetkovani, što se može vidjeti već usporedbom sa stanjem u imotsko-bekijskim govorima, gdje ih je zaista

KLJUČNE RIJEČI:

kninski govor, talijanizam, turcizam

¹ Ona je dominantna ako je suditi prema karti Dalibora Brozovića (1997: 156), u kojoj se uže kninsko područje označuje oznakom novoštokavskoga ikavskog dijalekta. Tako je učinjeno valjda stoga što su poslije kolovoza 1995. godine u samo naselje te dijelom u njegovu okolicu došli brojni bosanski ikavci (primjerice, iz središnje Bosne i iz Konjica te ikavskih dijelova zapadne Hercegovine) koji aktivno primaju ikavske crte domaćih Hrvata prije negoli ijekavske crte Srba (kojih je, prema autorovu uvidu, razmjerno malo u odnosu na ranije razdoblje). Odvajanjem kninske ikavice od ijekavice i pod utjecajem pretpostavke o tome kako je ikavica kao hrvatski govor tradicionalnija – što se može potvrditi, primjerice, franjevačkom literaturom – te daljnjim istraživanjem njezina talijanskoga i turskoga leksika, koji je objema zapravo nadgradnjom, govor se čuva, tj. postavlja se u sinkronijski okvir u kojem ga leksičke i ine obavijesti koje se imaju u nastavku teksta donijeti podjednako dobro opisuju (tj. česte i rijetke osobitosti nose jednaku vrijednost). Poticaj je takvu istraživanju uvelike, vjeruje se, u skladu s postavkama iznesenim u Nigoević (2001), gdje je ispravno rečeno kako se dijalekti na području Europe gube (Nigoević 2001: 47; spominju se, dakako, i “regionalne varijante”, čega, primjerice, u američkim domorodačkim jezicima zbog razmjerne malobrojnosti govornika pojedinih jezičnih sustava nema ili te varijante nisu u prvome planu). Razlog proučavanja kninskoga govora nadilazi društvene i lingvističke čimbenike koji govornicima – ovdje je istaknuti, prvotno – smetaju da ostvare govor u svojem izričaju (Trudgill 1995: 180; prema Nigoević 2001: 49), no istom ga poslije interakcije s jezičnim oblicima bliskima standardnomu jeziku (ili supstandardu) određuju kao sustav s velikim udjelom osebnih rječnika u kojem se i standardnomu jeziku vrlo slične pojave ravnaju prema odvojenim zakonitostima. To će reći da je u raščlambi koja slijedi i građom i opisom naglasak prvo na dijalektu, zatim na metajeziku (hrvatskomu standardnom jeziku).

mnogo². Talijanizmi i turcizmi, ukupno gledano, opsežu sve u tekstu dokumentirane posuđenice iz talijanskoga odnosno turskoga jezika. Pri tome su se ipak razlikovali talijanizmi od romanizama, koji nisu uključeni, a za razliku od talijanizama, predstavljaju rane posuđenice iz domaćih, istočnojadranskih romanskih govora koji su danas izumrli.

1. UVOD – O POVIJESTI JEZIČNOGA POSUĐIVANJA

Kninski je govor novoštokavski ikavski govor te u leksiku sadržava brojne talijanizme, a oni su i brojniji od turcizama koji su, od zemljopisno bližih govora, relativno zastupljeniji, gledajući teritorij Republike Hrvatske, samo u govorima Imotske krajine, koja je najdulje bila pod turskom vlašću.³ Knin je od 1522. do 1688. godine bio pod osmanskom kapom, zatim je do 1797. godine bio pod Mletcima. Netom nakon toga slijedi kratko razdoblje Napoleonove vladavine, no ni ono ni razdoblje austrijske vlasti u međuvremenu (1797. – 1805.) te od 1813. do 1918. nisu ostavili traga u današnjem govoru jer su priznavali talijanski jezik u školstvu.⁴ Jasno je da je Knin, kao i ostatak ondane Dalmacije, bio pod mletačkom vlasti i prije Turaka, no izgleda da ni to nije ostavilo traga, osim nazočnosti pojedinih leksema.⁵ Stoga je zastupljenost talijanizama u kninskome govoru gledati u spomenutu surječju i možemo samo nagađati kako su, uz naknadno posuđivanje iz susjednih govora, dijelom do dana današnjega očuvani. Turcizmi se uvelike ponovno pojavljuju od početka dvadesetoga stoljeća i može se vidjeti da se njihov fond dijelom podudara s rječničkim u naše doba, što znači da su razmjerno novi.

U bivšoj su, prijeratnoj kninskoj općini postojala tri većinski hrvatska naselja – Vrpolje, Potkonje te Kijevo – gdje je stanovništvo većinski govorilo novoštokavskim ikavskim govorom (srpsko je stanovništvo govorilo novoštokavskim ijekavskim govorom). Srpsko je stanovništvo bilo većinskim u ostalim naseljima i govorilo je no-

² Prema Pašku Paiću, Knin je u 19. stoljeću bio važnim preporodnim središtem, što se je možda odražavalo i na promjene u leksiku, odnosno gubitak turcizama. To je ovdje, međutim, samo pretpostavkom.

³ Usp. Šamija (2004), gdje se mogu vidjeti brojni turcizmi kao *đōtluk* (str. 101), *fūkara* (str. 105) te *muštūluk* (kao i *muštulūgdžija*) (str. 209), koji u kninskoj ikavici, barem danas, potpunoma izostaju.

⁴ Godišta su prema Paić (1998), uz preinaku godišta početka Napoleonove vladavine s 1806. na (konac) 1805.; u današnjem kninskomu govoru starijih germanizama nema, dočim su zastupljene stare (*škōda*) te nove (*špāhtla*) posuđenice.

⁵ Riječ *būža* 'rupa', primjerice, može biti iz toga razdoblja (usp. njezinu nazočnost u *Planinama*), no isto tako mogla je doći preko kojega drugog govora.

voštokavskim ijekavskim govorom (Hrvati su uglavnom imali ikavski odraz jata).⁶ Navlastito tijekom druge polovice dvadesetoga stoljeća administrativno kninsko područje demografski buja te samo naselje ubrzano raste, dočim okolni prsten u najmanju ruku stagnira, pri čemu dolazi i do širenja na njegov račun. Na koncu je prije Domovinskoga rata narodnosni sastav očuvan (dočim je naselje Knin još uoči Drugoga svjetskog rata izgubilo hrvatsku većinu), i to u razmjerno stabilnim udjelima u većini naselja i u posljednjih stotinjak godina.

2. METODOLOGIJA PRIKUPLJANJA KORPUSA

Talijanizmi i turcizmi u svrhu ovoga istraživanja prikupljani su na različit način jer su pojedini talijanizmi rano ukorijenjeni i u govoru i u ostalim dalmatinskim govorima te su prikupljani i ugledanjem u bliske govore (te građa može bitno nije konačnom) – pa i u imotsko-bekijske govore⁷ – dok su turcizmi razmjerno kasno povećali čestotnost, zbog čega su, kako se kasnije objašnjava, prikupljani i izravno iz razgovornoga jezika – te su slični imotsko-bekijskim govorima, čija je narav pogranična te ih je očekivano više. Autor je ovih redaka prikupljao i mletacizme (ili venecijanizme⁸) koji su i dijelom standardnoga jezika i govora, odnosno podjednako su svugdje zastupljeni, dočim je turcizme također – i to razmjerno većim dijelom – ravnao prema standardnome korpusu. Vidjet će se da pojedinih turcizama kao *čoban* te *dušman* (!) u korpusu nema jer se ne rabe u svakodnevnoj komunikaciji (gdje su se mogli najsnažnije ukorijeniti), nego se vjerojatno doimlju tuđicama. Iz navedena je razloga uvelike razvidno kako kninski korpus turcizama, koji su noviji leksički sloj od talijanizama i u tu su svrhu provjeravani, nije istovjetan onomu imotsko-bekijskih govora nego je manji. Glede talijanizama ističem da su pri prikupljanju izbjegavani romanizmi kao *skāle* (usp. Matasović 2008: 325), *lignja*,⁹ *bīčva*¹⁰ i sl.; također nisu uključivani ni latinizmi

⁶ Razlika je po prigodi istovjetna bilježenoj u Okuka (2008: 83), gdje se promatra šaroliko stanje većine sjevernodalmatinskih štokavskih govora. Sociolingvistički stanje može biti složenije: u naselju Kninu mnogi su Hrvati također poprimali novoštokavski ijekavski govor.

⁷ Usp. Šamija 2004, str. 6: "(...) Bekija [je] 'imotskija' negoli sama Imotska krajina jer je životno usmjerena na Imotski."

⁸ Ovdje se misli na riječi koje se i u Matasović (2008: 311) odvojeno navode, a fonološki su dosljedno različite od talijanizama. Mletačko-talijanske dublete izostaju u govoru.

⁹ Prema Matasoviću (2008: 310), riječ je o latinizmu, no autor ga drži romanizmom zbog nazočnosti samoglasnika *-i-* umjesto ***a(?)*, tj. nije ***lagnja* (no može biti i to da je *-i-* pravilno, usp. u nekim govorima u Bosni i Hercegovini *minje* 'manje'). Pretpostavkom je da je naglašeno *-i-* (prema *lolligine-* u Matasović (2008: 310)) dalo tzv. meki poluglas prije vokalizacije.

¹⁰ Može biti i latinizam, usp. *bāčva* prema HJP-u sa sličnom preoblikom.

kao *krž* te, zanimljivo je, *kònoba* (usp. Matasović 2008: 311), a s druge strane nisu ubrajani niti dvadesetostoljetni talijanizmi uskostručna značenja (možda i jezičnim posredovanjem preuzeti) kojima se, u surječju s korpusom iz dubrovačkoga govora, koji jedini ima kontinuitet u zapisu, a s važnosti obojega u našem tekstu bavi Lelija Sočanac (2004).¹¹ Stoga talijanizmi, za razliku od turcizama, većinom nisu svojinom i standardnoga jezika (premda se pojedini primjeri mogu naći u rječnicima, često pod oznakom pokrajinskosti). Prikupljanje je, kao i u slučaju turcizama, provedeno uglavnom pri spontanu bilježenju izvornih govornika (uglavnom Hrvata) srednje i starije životne dobi, zatim (uglavnom glede talijanizama) i upitima o postojanju pojedinih riječi. Drugim riječima, provedeno je terensko sinkronijsko istraživanje pojedinih govornika koji su podrijetlom iz različitih dijelova na zemljopisnoj osi Vrpolje – Knin i dobro baštine leksičke pojedinosti. Pojedini su talijanizmi (kao *ričeta* te *přžūn* – v. dolje) bilježeni prema tomu kako ih je tko kazivao, no upitno je rabe li se i dalje.

Glede jezičnoga prostora, autor je prikupljao građu iz Vrpolja, Kninskoga Polja te (naselja) Knina jer je posrijedi spojena urbanizirana cjelina,¹² a govornici predstavljaju ostatke predratnoga stanovništva grada te uvelike odražavaju prijeratni kninski govor.^{13, 14} Dijalektološki su govornici koji mogu čuvati staro stanje u općemu leksiku¹⁵ zanimljivi jer moramo razlikovati Hrvate i Srbe, među kojima, prema autorovim spoznajama kao izvornoga govornika, prvi imaju relativno veći udio talijanizama, dok potonji, relativno gledano, imaju više turcizama. Srbi su u Kninskome Polju te u Kninu bili dominantno stanovništvo i zbog njihova su prethodno rastućega broja u korpus

¹¹ Dubrovački govor danas ima i primjere kao *kapučin* ‘cappuccino’, a posrijedi je, naravno, mletački morfološki utjecaj, uvelike i proširen (usp. i u drugim govorima primjere kao /Knin/ *frižak*).

¹² Unatoč povratku dijela stanovništva nakon Domovinskoga rata struktura naselja izrazito je promijenjena – većina Vrpoljana danas živi u naselju Kninu.

¹³ Velik dio Hrvata povratnika naselio se je u grad te im je zbog urbanizacije sudbina tipološki donekle slična onoj srpskoga stanovništva, kojega je i apsolutno i relativno, u odnosu na prijeratno stanje, puno manje. V. i prethodnu bilješku.

¹⁴ U cijelome je gradu Kninu popisano 11612 Hrvata i 3551 Srbin (https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_04/H01_01_04_zup15.html). Stvarno je prisutnih Srba višestruko manje od te brojke, no isto su brojniji od preostalih prijeratnih Hrvata, prema autorovoj procjeni, otprilike dva do tri puta.

¹⁵ Hrvati Vrpolja, primjerice, čuvaju ili su čuvali izrazite starinačke riječi kao *críkva* te *návada* ‘navika’, uz djelomičnu morfološku arhaičnost u padežima množine, usp. D mn. *măčkami*, I mn. *kukovim* i sl. (kao i sintaktički arhaične sveze kao *š čěga* ‘zbog čěga’ te prilog *văjik* – novije i analoške sveze isto se rijetko čuvaju i drugdje, kao (*Ōn nēmă pójma*) *od gŏvŏru* ‘kako se kaže’). Svi se primjeri pojavljuju različito od govornika do govornika ili u pojedinim dijelovima naselja, a čuvanje staroga stanja pojava je od relativne važnosti: primjerice, izvorna govornica A. V. (r. Č., 47) autoru redaka u tekstu naznačila je kako unutar Vrpolja Čaćići imaju, primjerice, *răpica* (usp. i značenjski blisko *bûza* – v. bilješku 5) umjesto drugdje obična *răpica*, što se može dovesti u svezu, izgleda, s novijom pojavom prelaska *o > a* kao u *kûnap*).

uzimani i talijanizmi koje koriste i pojedini govornici pristigli iz udaljenijih krajeva, kao iz Kistanja i okolice¹⁶ (primjerice, *šòtāna*¹⁷ je takvim primjerom).

Na koncu valja istaknuti kako prikupljeni korpus nije posve iscrpan, no iscrpio je velik dio leksika i kada bi se dublje istraživalo, došlo bi se do pasivnoga leksika, a neke riječi već i jesu njegovim dijelom – kao *pjžūn* te *ričeta* ‘recept’ – no navode se zbog oblikovne zanimljivosti ili novije prilagodbe u pojedinih govornika (npr. *ričeta* > *ričept*).

3. SEMANTIČKA RAŠČLAMBA TALIJANIZAMA I TURCIZAMA S OSVRTOM NA SINKRONIJSKO ZAMJENJIVANJE

U ovome poglavlju sinkronijski ćemo raščlanjivati pojedine lekseme koji su dijelom korpusa. Talijanizmi, koji su puno brojniji od turcizama, uglavnom se odnose na kuću ili dom (dijelove kuće – npr. *kāmara*, *kūžīna*, *šūvit* ‘potkrovlje, tavan; soba za pohranu ogrjeva’; pokućstvo – npr. *krèdenac/krèdēnca*, *lavàndīn*;¹⁸ ili pribor – npr. *brūškīn* ‘četka za čišćenje’, *mīstrija* ‘lopatica za farbanje’, *pīnjūr* ‘vilica’), na voće i povrće (od voća je *barakōkula* ‘vrsta marelice’ te *līmūn* /> *līmūn*; stariji je naglasak kao u *lāncūn*, analoški tvorena (prema *līgnja*) *līgnjūn* te u vjerojatno kontaktna (odrugud preuzeta) *pīrūn* (inače je *pīnjūr*)/, a od povrća npr. *bīžol/bīž/bīža*, *kāula* /i kaul/ te *pomīdōra*), na odjeću i obuću (od odjeće *kōtul* ‘suknja’, *mūdānte* ‘gaćice’, *rabātīnke* ‘hlače s naborima’ itd.; od obuće bilježi se samo *cōkula*) te na kartaške izričaje (*āš*, *brīškula/brīškula*, *kūpa*, *špāda*, *trēšet/a/...*).¹⁹

¹⁶ Doseljavanje iz udaljenijih krajeva počelo je u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, a dotad je grad ubrzano teritorijalno rastao.

¹⁷ Posvjedočeno je, npr., prema Šamija (2004: 359).

¹⁸ Inače se koristi i galicizam *lavabō* (: *lavabō*).

¹⁹ Prema podjeli u Pliško (2009) i leksemima (terminološki romanizmima, ovdje talijanizmima) koji se obrađuju (Pliško 2009: 149–156), manjina je leksema nazočna u kninskoj ikavici. U posvjedočenih riječi gdje se bilježe razlike u značenju zbog udaljenosti punkta od punktova u radu istraživanih, gdje se, doduše, zaključuje kako su očuvali isto značenje (Pliško 2009: 157). Međutim, katkada su sami leksemi koji znače isto skupljeni u jednu natuknicu. Zanimljivo je kako je u kninskome govoru najviše posvjedočeno posuđa – što označuje osam leksema – dočim je najmanje stvari uz ognjište – što označuje jedan leksem. Od ukupnoga je broja posvjedočena dvadeset i jedna riječ (što je više od četrdeset posto udjela među riječima u radu), što ukazuje na ishod manjega razdoblja mletačke te talijanske vlasti u Kninu. Od morfoloških zanimljivosti ovdje se spominju *vitrīna* ‘ostakljeni kuhinjski ormar’ te *balātūra* ‘otvor prema potkrovlju’, koje su se očito promijenile prema *vetrina* ‘kredenc, ostakljeni kuhinjski ormar’ (Pliško 2009: 154), odnosno *baladur* ‘odmorište na vanjskim stubama’ (Pliško 2009: 156) – glede potonjega, usp. potvrdu *balatur* (Pliško 2009), prema čemu je kninski primjer mogao nastati potpunom transmorfemizacijom (usp. Filipović i sur. 1999: 42) ili kakvom analogijom. *Vitrīna* je vjerojatno preuzeto kakvim jezičnim posredovanjem, no istarsko *vetrina* svjedočanstvom je kako je u kninskom govoru vjerojatno postojao talijanski supstrat.

Na temelju gornje raščlambe može se reći kako pojedini ini talijanizmi, primjerice, slijede prvi značenjski obrazac kao prototipan te se, primjerice, od dijelova kuće *tàraca* može, ovisno o tome gdje je referent²⁰ smješten, odnositi na dio izvan stambenoga prostora.²¹ Slično se može, neovisno o gornjim primjerima, događati u glagola, gdje je inače stari glagol *kòntati* naglo gotovo posve nadomješten glagolom *kūžiti* – koji se vjerojatno ne razumije kao da je talijanizam²² – i označuje neutralan govornikov stav, odnosno razumijevanje. Postoje dva glagola – oba su, jasno, talijanizmi – koji se u negativnome smislu nadovezuju na jedan od tih dvaju glagola, a to su *fàliti* ‘pogriješiti’ te *krèpati* ‘premoriti se; uginuti’, a povezani su s temeljnim glagolom jer dotični ipak izazivlje u sugovornika osjećaj pogrde, dakle nije sasvim neutralan, no ima i takvo obilježje. Sveukupno je malo glagola posvjedočeno i u mlađega se stanovništva obično koriste samo *kūžiti* i *krèpati* (te *pàrlati*): ostalo su mahom imenice i možda su zbog toga, tj. zbog pomanjkanja središnjih glagola u rečenici, talijanizmi uvelike potisnuti (v. u sljedećem potpoglavlju).

Turcizmi, s druge strane, uglavnom označuju kućne i obrtničke stvari (npr. *čèsma*, *đèzma*/*džèzva*/*džèzva*, *jòrgan* ‘poplun’, *krèvet*; *bùrgija*,²³ *čèkić* /ali *màca* < *mâlji*/, *tùrpija* /*tùrpija*/ itd.) te puno rjeđe hranu i piće (npr. *biber*, *pèkmez*, *šècer*; npr. *ràkija* itd.), a dijelom su ukorijenjeni i kao čestice: npr. *ài/àjde*, *bàr*, *bàrem*/*bàrem*, *dèdè*,²⁴ *tèk*. Ove su riječi dijelom neutralnije, odnosno ovdje su uzete ponajprije zbog svoje sintaktičke osamostaljenosti (npr. *Bàrem tô*. *Tèk?*). Inače su turcizmi u kninskome govoru većinom nepodudarni talijanizmima, no mogu označavati donekle bliske pojmove²⁵ (usp. *àvlja* ‘predvorje seoske kuće’ – /v. *gore*/ između predvorja i kuhinje /usp. *kūžina*/, primjerice, još je nebrojenih predmeta). Moguće je ipak uočiti kako se u pojedinih govornika talijanizmi više ne rabe na račun turcizama, npr. *špîna* > *čèsma*, *kùšîn* > *jàstuk*,²⁶ pa i *barakôkula* > *kàjsija*/*kájsija*. Budući da je u obama slučajevima

²⁰ *Tàraca* nije stvar, barem ne u smislu u kojemu je prema izvornoj terminologiji Ullmannova semantičkoga trokuta, i stoga se je autor odlučio na pojam *referent* (prema Ogden i Richards 1923) jer se on, između ostaloga, referira i na pojavu izvanjezične stvarnosti i na referenciju (nužno različitu od mišljenja).

²¹ U pojedinih talijanizama uočljivo je, međutim, analoško izražavanje, npr. *smèrditi po kàpuli*.

²² Od mletačkoga (talijanskoga) *coggio* (prema HJP-u ne daje se značenje).

²³ U Šamija (2004) bilježi se i *bùrdija*, što u kninskome govoru izostaje.

²⁴ Bez konačnoga -r jesu inače i *màtè*, *jùčè* i *vèčè*, što je manja govorna specifičnost (prvi je oblik zabilježen i u govoru Sinja; usp. Čilaš 2002: 51).

²⁵ Pojam je, kao prijevod riječi *koncept*, uzet prema Žic-Fuchs (1991: 58). Usp. Žic-Fuchs 1991, str. 59: “Odnosno, uvjerenja smo da je značenje dobrim dijelom utemeljeno u smislu kako ih shvaća Wierzbicka (1985)”.

²⁶ U Šamija (2004) navode se samo talijanizmi, a može se očekivati turcizam *čèsma* barem u bekijskoj dionici govora.

riječ o posuđenicama,²⁷ bilo bi uputno govoriti o tome kako su došli u doticaj.

Gore navedena tri primjera leksičke zamjene samo su ishodom određena doticaja koji se dogodio između talijanizama i turcizama u dvadesetome stoljeću. Pretpostaviti je kako su stanovnici Vrpolja, Kninskoga Polja te Knina (te Potkonja, koje je i danas izolirano hrvatsko selo blizu naselja Knina) dobro čuvali talijanizme, ali ih je srpsko stanovništvo, a ako je suditi prema današnjemu stanju (v. sljedeće poglavlje), i hrvatsko stanovništvo, stalo gubiti.

Naime, u posljednjim dvama desetljećima devetnaestoga stoljeća određena jezična strujanja očituju se u većem prihvaćanju ustandardnjena govora Vuka Stefanovića Karadžića preko snažna obola hrvatskih vukovaca u daljnjoj standardizaciji. To je, primjerice, moglo značiti izbjegavanje talijanizama, kao što se i vidi u pisanju Vladimira Ardalića, koji ima samo nekoliko talijanizama (*mod, parlašušnja* ‘tračERICA, baba’ itd.) u odnosu na vjerojatno talijanizmima obilujući zadarski kraj. Nadalje je na samoj smjeni stoljeća došlo do prihvaćanja brojnih turcizama unutar slovnice,²⁸ čime su dotične riječi vjerojatno počele ulaziti na mala vrata i u kninski govor (no to je pretpostavkom, kao i tvrdnje o starini pojedinih turcizama, o čemu v. dolje). U dvadesetome se stoljeću Knin, koliko je to moguće, ubrzano širi – sredinom stoljeća pretječe Drniš po broju stanovnika – te vjerojatno posuđuje određene talijanizme i iz udaljenijih govora, kao što je šibenski, pa i zadarski. Turcizmi nikad nisu prodrli u jezik knjige²⁹ u velikoj mjeri da bi se uvelike širili po različitim govorima na prostoru Republike Hrvatske. Vjerojatno je sve nazočnije stanovništvo srpske narodnosti počelo preuzimati turcizme iz srpskih medija, odnosno iz pojedinih srpskih govora, kao što je slučaj s leksemima poput *biber, činija*, pa i *kâjsija/kâjsija*. Iste riječi bilježe se i o imotskomu području (usp. Šamija 2004), no imotski je pogranični govor s izravnijim dodirom s govorima s druge strane granice negoli je slučaj s kninskim govorom – premda su riječi kao *mèrāk*, danas gotovo izumrlom, mogle doći upravo iz susjednih bosanskih govora (kao što je bosanskograhovski, inače /također/ srpski govor).³⁰ Ishodom je supostojanja talijanizama i turcizama u govoru najposlije to što se je u govornika stvorio donekle izražen stav o objema vrstama posuđenica, no kako je u kninskoj

²⁷ Unutar pojedinih naselja moguće je zamjenjivanje talijanizma hrvatskom (ili slavenskom) riječju, npr. *kūkomār/kūkumār* > *krāstavac*.

²⁸ Ovdje se ponajprije misli na Maretićevu gramatiku, a sam postupak uporabe turcizama ima dublju povijest (usp. Matasović 2008: 311).

²⁹ Izbjegava se termin *književni jezik* zbog moguće sinonimije standardnomu jeziku.

³⁰ Da je kninsko srpsko stanovništvo barem određen dio turcizama uzimalo i iz bosanskih govora, može neovisno svjedočiti i književno djelo *Ljudi kamenjara* Vojina Jelića, gdje se u jednoj od pripovjedaka spominje muslimansko ime, premda je u Kninu nazočnost ljudi muslimanske vjeroispovijesti i u to vrijeme bila zanemariva.

općini srpsko stanovništvo bilo brojnije, tako su talijanizmi propatili na račun novih turcizama, ali ipak je hrvatsko stanovništvo očuvalo velik broj talijanizama.

Glede prastarih posuđenica ranije je bilo spomenuto kako je talijanski od predturkoga razdoblja ostavio traga u pojedinim leksemima (ili možda i više njih), a od turcizama je iz razdoblja Osmanskoga Carstva ostalo možda nešto: izdvojili bismo riječi *bàjam* i *jòk*. *Bàjam* je riječ koja je posvjedočena u imotsko-bekijskim govorima te u brojnim bosanskohercegovačkim govorima (npr. i kao *bàjem*), zatim u crnogorskim govorima te u albanskome jeziku (kao *baiam*). *Jòk* je čestica koja je mogla biti očuvana jer je turski jezik i u drugim govorima ostavio traga u toj vrsti riječi. U kninskome govoru, primjerice, nije posvjedočeno niti *bre* niti *ba*, dok je, npr., uz ranije navedene ostale čestice posvjedočeno i *băš*, što se može gledati i kao domaća riječ (usp. Gluhak 1993: 126), kao i *mă* (< **ama*, što u kninskome govoru nije posvjedočeno) talijanizmom. Obje riječi mogle su biti i posuđene iz susjednih govora.

4. POPIS PRIKUPLJENIH TALIJANIZAMA I TURCIZAMA

U sljedećim redcima slijedi popis obiju vrsta posuđenica uz kratak osvrt.

4.1. TALIJANIZMI

Prikupljeni su sljedeći talijanizmi: *àkūža*, *àrija* ‘zrak’, *ăš*, *balàncāna*, *balātūra*, *bàlota*, *bandéra*, *barakòkula*, *băškot*, *băštòni*, *bavarinìc/baverinìc*, *bázati*,³¹ *Belvedêr*, *berèkîn*, *běštija*, *běvānda*, *biçèrîn*, *Biskùpija/Biskùpija/Biškùpija*, *bîž/bîžo/bîža*, *bòca*, *bòcūn*, *bòkāl*, *bònaca*, *bonagrâcija*, *bôrša*, *bòta*, *brîga*, *brîškula/brîškula*, *bròkula/bròkula*, *bròn(d)zîn*,³² *brtvela*, *brùdet*, *brùškîn*, *bùća*, *bùđòla*, *bùkara*, *bùlîn*, *bùtîga*, *bûža*, *cèrāda*, *cimprêž* ‘čempres’, *còkula*, *cùkar*,³³ *čāntrūn*, *čāvā*, *čākula/čākula*, *čào*, *čikara*, *domijāna*, *dòta*, *drîto*, *dùja*, *đilet*, *đîr*, *fāca*, *fāliti*, *fâlšati*,³⁴ *fānat/fānta*,

³¹ U Šamija (2004: 41) navodi se dvostrukost *bàsat/băsat*, koja je označena kao talijanizam, no *bázat* (Šamija 2004: 42) označeno je grecizmom, što autor ne drži vjerojatnim jer je, izgleda, posrijedi nuzgredna promjena *s > z* između samoglasnika. Takva promjena može biti ishodom talijanskoga utjecaja, a u kninskome je govoru vrlo rijetka (autor ju, primjerice, bilježi i u nekom od oblika glagola *písati*), no također postoji (a sam glagol mogao je biti i preuzet).

³² [*dz*] je vjerojatno posljedicom nepostojanja skupine ***[nz]* (*pénzija* je novija riječ i zato ju u pojedinim govorima zamjenjuje *pémzija*, usp. i hrv. knj. *grāmziv*).

³³ Može biti germanizam u imotsko-bekijskim govorima (usp. Šamija 2004), no inače je talijanizam.

³⁴ Autor riječ drži talijanizmom unatoč naoko očitoj svezi s imenicom *fālš* njemačkoga podrijetla.

*fàžō, fèrmati*³⁵ ‘uvažavati; iskazivati posluh’, *fèšta, fèta, fibra, finta, fjàka, fòrtica, grádi* ‘stupnjevi’, *gràdele, gùstèrna, gùšt, ižīnj* ‘čudo (prenes.), rukotvorina, izum’, *kacàvīda, kaciōla, kàlati, kàmara, kàmīn, kanàvača, kàntūn, kantunàlić, kàpara, Kàpitul, karéta, kàrik, kari(v)ōla, kármin, kàrota, kàrta* ‘papir’, *kàpula, kàšeta, kàtanac, kàtrīga, kàula, kīnta* ‘lipa (prenes.)’, *kōguma, kòltrīna, kòmaštra, kòntati, kontīnjēra, kōntra, kòštati, kòtul(ić), krèdenac/krèdēnca, krèpati, krtō/krtóčić* ‘okrugla košara’, *kūkumār/kūkomār, kùpa, kùšīn, kuštèlić/kòštela*,³⁶ *kùvèrta/kòvèrta, kùžīna, kùžiti, kvàrat, lāncūn, lavāndīn, lēšo, līmūn (> līmūn), lišīna/liša, lùcèrna, lūd, lūna, mǎ, mǎca, mǎkinja, Mancīrije, mǎnīstra, mǎntīl, mǎrēnda, mǎškare, mēštar, mirākul, mīstrija, mōt, mùdānte, mūzika, njōke, obadīvati, ocále, pàdela, pagarēšto, pānceta, pāpa, paradīžot, pàrlati, pǎšta, paštéta, pašticāda, pēškati, petrūsimen* ‘peršin’, *picúkan, pijaca/pijeca, pijat/pijet, pīnjūr, pīrūn, pinkicu/pīnkicu, piškot, pīzza, pògača, pomidōra, pòrtūn, pòšāda, próvati, pršut, pržūn, pūnat, pūntīna, rabātīn, rabātīnke, rāca* ‘vrsta, sorta, tip’, *rēcīna, rēlōj, rēstati, ribámbiti [se], ričeta, rīva, rīza, rīžot, rōšula, rōz, rūža, sīgūran, skālīna, spāndati [se], spīza, šālša, šēšan, šīnīorīna, šjōr, škānjel* ‘drvena klupa’, *škàrtac/škàrtac, škātula, škovàcēra, škūr[i], škvēr, šòldi, šòtāna, šòto, špāda, špigeta, špijati, špiōda* ‘metalna spojnica/ukosnica za odjeću’, *špīna, špórak, špòtati, štèrika* ‘voštana svijeća’, *štòkrla* ‘drveni stolac bez naslona’, *štrāca, štrāmac, šudār, šudàrić, šugāmān, šūšta, šūštīna, šūvit*,³⁷ *tàraca, tèća, tēnda, tēntati, tērīna, tīmūn, tīnta, trāvēža, trēšet(a), ubūđati [se], ūra, ūrlati, Venecuèla, vērānda, vèrzīn, vēšta, vijāđati, vitrīna, vrīgati, zaméziti, zèru/zércu, zvōno*.

Korpus nije potpun: vjerojatno nisu, primjerice, navedene sve riječi za obrok, a budući da je Knin, doduše, riječko, no razmjerno nepopularno lovište, imena riba (kao *būgva, sārūn, sàdela, škàrpīna*...) uopće se ne navode. U popis su donekle uključeni i toponimi i zanimljivo je kako se [c] na mjestu drugdje običnijega [z] – kao u *Venecuèla* – izgovara od stara stanovništva i u prezimenu *Māgacīn*. Autor nije bio siguran glede uvrštavanja obične riječi *vijūgati* u korpus jer je ona vjerojatno prema *vīti* (a ne prema tal. *via*), no *tòcati* (> *tòc*) mogao bi biti talijanizmom (usp. tal. *toccare* ‘dirati, ticati’). Rjeđi i nuzgredni talijanizmi također se mogu naći, kao *ácíd, kapèlīn* i drugi, ovisno o govoru pojedinca, a takvi su u navedenu korpusu, primjerice, *šīnīorīna* i *šjōr*.

³⁵ Obično je u zanižekanome prezentu: *Uòpće me ne fèrmā. Ne fèrmā ga ni pēt pòštō*. U Menac-Mihalić (2005) sveza se ne bilježi.

³⁶ Prvu riječ rabi hrvatsko, a drugu srpsko stanovništvo.

³⁷ Ponekad se čuje i naglasni lik *šūvit*: razlogom tomu vjerojatno je aproksimativni izgovor glasa [v], a slična pojava duljenja samoglasnika bilježi se i u latinizama na -ij – npr. *laboratōrīj* – zbog, čini se, težega razlikovanja znanaglasnoga [i] te konačnoga [j] u samu izgovoru. Potonja promjena donekle je zamjetna i u hrvatskome standardnom jeziku, no tek se odnedavna bilježi (usp., npr., Šonje 2000: 42 – *auditōrīj/auditōrij*).

Mnoštvo je talijanizama potisnuto u pasivni leksik, navlastito srednjega i mlađega naraštaja, i tomu je uzrokom urbanizacija te susret s novopridošlim stanovništvom nakon 1995. godine: korpus je prikupljen uglavnom orijentacijom prema riječima koje se odnose na kuću i dom (usp. gore) te se može reći kako su imenice na *-in* gotovo potpunoma nestale. Osamdesetih se je godina još, primjerice, za kninsku tvrđavu govorilo *fôrtica*, a naziv za riječni nasip *rîva* također je uglavnom izgubljen. Potonjemu se slučaju uzrok možda ima tražiti u boravku velike većine Hrvata izvan kninskoga područja u razdoblju od 1992. do 1995. godine i njihovim susretom s obalnim rivama te odlaskom većine srpskoga stanovništva poslije toga razdoblja i dolaskom mnoštva novoga stanovništva, a unutar naselja Knina potpunom pustoši staroga dijela grada (inače prethodno nastanjena većinskim hrvatskim stanovništvom).

Neki stariji talijanizmi, inače navođeni u literaturi kao dio standardnoga jezika (v., npr., Gluhak 1993: 620; Matasović 2008: 312), imaju osobite naglaske, usp. *brîga*, *sîgûran* (Prugovo, autorovi podatci), *sîgûr*, *tînta* (usp. *fînta*, ali *kînta*), *zvôno* (mn. *zvôna* možda je i prema starijemu **(?)zvôni*) i sl. Nekad posve, a danas dijelom svakodnevnih talijanizmi kao *bavarinîc/baverinîc* te *kaciôla* drugdje imaju drukčije oblike³⁸ te su time dijalektološki potencijalno zanimljivi.

U korpusu navedeni primjer *pagarêšto* vjerojatno predstavlja izraz *<paga rešto>*, što će reći ‘plati ostatak’, a govorio se je o skakanju u vodu posljednjemu skakaču (poslije negoli svi skoče). Od drugih talijanskih izraza bilježi se *bôn dôrno* (gdje se, izgleda, susreću mletačka sastavnica *bon* i talijansko *giorno*) ‘dobar dan’ te *šoto* (odnosno *šot[t]o*) *vôće* ‘tiho, mirno (ob. o klapskom pjevanju)’. Ti su izrazi novi i sadržavaju mahom standardnotalijanske riječi, usp. i imot.-bek. *de pjû* ‘povrh svega’ (Šamija 2004: 261), gdje je mletački samo prijedlog, a usp. i, npr., korčulanski *kê nôva*³⁹ ‘kako je’ (usp. Menac-Mihalić i Celinić 2012: 36), sve s nuzgrednim fonološkim preinakama.

4.2. TURCIZMI

Prikupljeni su sljedeći turcizmi: *ága*, *ài/àe/àjde/ájde*, *àvlija*, *áždaja* ‘buha’, *bàjam*, *bàkar*, *bàkšiš*, *Bàlkān*, *bàlkōn*, *bār*, *bàrem*, *bāš*, *bāšča/bášča/bášta*, *bāška*, *baždàriti*, *běg*, *berícětan*, *běška* ‘zipka, kolijevka, kolica’, *bìber*, *bója*, *budàla*, *Bûlnā/Bûlnā*, *bûnār*, *bùrek*, *bùrgija*, *bût*, *čāj*, *čāk*, *čamac*, *čàrapa*, *čèkić*, *čèlik*, *čèsma*, *češàgija*,

³⁸ U pojedinim je govorima prevladao mletački utjecaj zamjene $[c\{i\}] > [\acute{c}]$ – kartu rasprostranjenosti vidjeti je na poveznici: <http://www.klubputnika.org/zbirka/putoskop/3822-seflja-paljak-kaciol-grabljaca-kutlaca-ili-pak-zaimaca>.

³⁹ Izvorno bilježenje (*nôva*) u tekstu je prilagođeno.

čevāp, *činija*, *čizma*,⁴⁰ *čelav*, *čorav*, *čošak*, *čuskija* ‘metalna, zašiljena poluga za širenje tla ili odvrtnanje’ (usp. i Šamija 2004: 81), *dēdē*, *divániti*, *dućān*, *dūvān*, *džābē*, *džēp/dēp*, *đerdān*, *đezma/džezva/džezva*, *đūbre*, *đuturē*, *ē(v)olā/ēvalā/evāla*, *hāpsiti*, *ināt*, *islām/islām*, *jastuk*, *jēftīn*, *jōrgan*, *jōrgovān*, *kāfen*[ī], *kājiš*, *kājgana/kājgana*, *kajinić*, *kājmak*, *kājsija/kājsija*, *kāpija*, *kāsaba*, *kāsapljenje*, *kāšika*, *kāt*, *kavāna/kafāna*,⁴¹ *Kazāmāt*, *kāzan*, *kēbab/kēbāb*, *kēsa*, *kēstēn*, *kōmšija*, *kōnak*, *krēvet*, *kūsūr*, *kūtija*, *lānac*, *mā*, *māgare*, *mājmun*, *māmūran*, *mārama*, *mēlem*, *mērāk*, *muslimān*, *muštērija*, *nākēro* ‘(u)krivo, (u)koso’, *nišan* ‘meta’, *ōkaniti* ‘odmoriti se’, *pāpuča*, *pāra*,⁴² *patlidžān*, *Pāzār*, *pēkmez*, *pēškīr*, *rākija*, *sandāla*, *sānduk*, *sārma*, *sāt*, *sēcija*, *šamar*, *šāšav*, *šēcēr*, *šēšīr*, *tāmān*, *tāvan*, *tēk*, *tēpsija*, *tōp* ‘bojno oružje visoka dometa i velike snage; šah. figura’, *tōrbica/tōrbica*, *tūlum/tūlum*, *tūrpija (tūrpija)*, *utēfteriti*, *vājda*, *vākat*, *vālāj*, *zānāt*, *zēmān*, *zūmbul*, *zūvār* (npr. *zūvār išta*) ‘barem, i tako’.

Korpus je, vjerujemo, uvelike iscrpljen: ubroje li se i domaće riječi kao *bezobrazluk* te *šaljivdžija*, koje sadržavaju turske dometke, popis bi bio, moguće bez kojega pasivnog leksema, potpun. Vidjeti je, međutim, kako se u dotičnome korpusu pojavljuje još manje glagola nego u prethodnome korpusu, no postoje izvedenice kao već spomenuto *čeličiti se* te *ošamariti*, a često se rabi i *tamāniti* ‘proždirati’ te *iskāsapiti se*. Turcizmi su ipak tvorbeno nerazgranati kao i većina talijanizama, ali su naglasno zanimljiviji jer se više dvojnosti bilježi, i to može biti stoga što je u veliku dijelu riječ o različitim dvosložicama – ili se na fonetskoj razini, primjerice, u imenica na *-ija* očituje tendencija prema dvoslogovnome ustroju. Uvelike su zbog toga rjeđi od talijanizama, no tu se krije uzrok laku prepoznavanju potonjih posuđenica po tvorbi (imenica na *-in* te *-ina* dosta je) te se oni mogu i analoški gubiti.

Od naglasnih dvojnosti izdvojit ćemo primjere u kojima se pojavljuje duljenje pred zvonačnikom: *ájde*, *Būlnā*, *kājgana*, *kājsija* te *tōrbica*. Svi su ti primjeri raznorodni, a kao *kājsija* može se i riječ *kājmak* izgovarati, no ipak je posrijedi rjeđa pojava jer se ispred [j] i drugoga suglasnika – što se u pojedinim drugim mjesnim govorima, kao u primjeru *policājac*⁴³ (*G policājca*), potvrđuje – slog također i krati. Dakle, dolazi do naizmjenična duljenja i kraćenja s češćim kraćim likom, koji se je uobičajio: *kājmak* – *kájmak* – *kājmak*... Također se razmjerno rijetko može čuti i oblik *Būlnā*, što vrlo vjerojatno predstavlja kontrakciju od **Būlinā*, no mogao je nastati i običnim

⁴⁰ Fonetski ujednačen oblik *čizma* (usp. Kapović 2009: 133) ne pojavljuje se.

⁴¹ Imenica *kāva* (katkada i *káva*) isključena je kao temeljni leksem, premda je podarila [v] prvoj dubleti u tekstu, kao hungarizam (mađ. *kávé* prema tur. *kahve*).

⁴² Nazočno je, npr., u *bez prebijenē/prebijēnē pārē* (usp. sličnu sintagmu u Šamija 2004: 250), *bez pārē jēdnē*.

⁴³ Potvrda je od Mate Kapovića (usmeno).

popridjevljenjem riječi *būla* ‘žena muslimanka’,⁴⁴ odnosno od inače posvjedočena *Būlnā*.⁴⁵ Umjesto posljednjega primjera, govori se i *tórba*, a proširena je izvedenica zanimljiva jer je jedna u nizu imenica koje imaju dugouzlazni naglasak, vjerojatno složena postanka (usp. *brádica*, *pólica*, *zvijézdica*; od posuđenica *figúrica*... rjeđe je *rúkica*, *nógica*; od posuđenica *kásica*...). Duljenje pred zvonačnikom možda se može vidjeti i u primjeru *túlum* premda dva zvonačnika nisu u izravnu doticaju – slično se katkad ostvaruje i *mèlem*. Posrijedi su posuđenice koje su dubljim podrijetlom arabizmi, a arapski ima jednostavniji glasovni sustav nego turski. Od ostalih je promjena izdvojiti, primjerice, kanovačko duljenje, katkad nazočno u *čèkić* te *šèćer*.

Arapskoga je podrijetla i u teoriji jedini izraz, *ě(v)olā/ěvalā/evāla* (< ar. ‘*aw* ‘*allāhi* ‘zaboga; o Bože’), što je zbog povezanosti s islamom vjerojatno preuzeto iz bosanskih govora, a onamo je preuzet iz Kurana – istoga je postanka i čestica *vālāj*, koju ne držimo semantički razloživim izrazom. Raznolikost izraza izvan talijanskoga korpusa nije posvjedočena (te nema ni običnih pozdrava [*ākšamā:r*] ‘dobra večer’ u Prugovu /autorovi podatci/).

4.3. RELATIVNA BROJNOST TALIJANIZAMA I TURCIZAMA

U gore predočenim korpusima talijanizama je dvjesto trideset i pet, dočim je turcizama sto dvadeset i osam, što čini prevlast talijanizama iznad osamdeset i tri posto. Međutim, u svakodnevnoj uporabi i talijanizama i turcizama je puno manje, od čega je talijanizama i u posvemašnjem i u odnosnom smislu manje, no i dalje su brojniji od turcizama.

Ovi talijanizmi i turcizmi prvo su idiosinkratičkim postupkom ispisani, a onda su se pojedini primjeri – većinom talijanizmi – ogradili kao neopćeniti, i to je fond riječi koje koristi današnje predratno stanovništvo u gradu.

Talijanizmi su: *bāštōni*, *bīži/bīže* (dakle mn.), *bōca*, *brīga*, *đīr*, *fāca*, *fāliti*, *fēta*, *kāpula*, *kāula*, *krèpati*, *kūpa*, [*kūžīna*], *kūžiti*, *lāncūn*, *lišīna/liša*, *mā*, *mūzika*, *pānceta*, *pāšta*, [*petrūsimen*], *pijeca/pijeca*, [*pījat/pījet*], [*pīnjūr*], *pomidōra*, *sīgūran*, *spāndati* [*se*], *spīza*, [*šjōr*], *škārtac*, *špāda*, *špīgeta*, [*šūvit*], [*těca*] te *trěšet(a)*. Turcizmi su: *ài* (dakle anal. inač.), *bār*, *bārem*, *čāk*, *česma*, *dūcān*, *džābē*, *džēp*, [*jāstuk*], *kāt*, *kěsa*, *krèvet*, *kūsūr*, *mā*, *mājmun*, [*muslimān*], *pāpuče*, *pèkmez*, *sāt*, *šèćer*, *tāmān* te *těk*.

Ograđeni su talijanizmi riječi koje srpsko stanovništvo ne koristi, no barem je jedna

⁴⁴ U kistanjskom selu Ivoševcima bilježi se i značenje ‘kokica (jelo)’, kontaktnojezično poznato i na kninskome području.

⁴⁵ Riječ je o dijelu naziva lokaliteta *Bulna strana*: manje poznato ime jest ime mosta, koji se službeno navodi kao *Bulni most*. Pučka predaja inače vezuje ta mjesta.

od riječi koje bi umjesto koje od njih govornik rekao *màrēnda*, *gràdele*, a možda i *fàžō* te *kūkomār/kūkomār*.⁴⁶ S druge strane, ograđeni turcizmi jesu riječi koje se svakodnevno ne moraju rabiti, no mogu biti uporabljene, a jedna od njihovih zamjena je ili *vālāj* ili *ě(v)olā* (dakle, najinovativnija inačica), od Srba i *činja*. Uzme li se u obzir najveća količina talijanizama u odnosu na najmanju količinu turcizama – što se može očekivati u stanovništvu hrvatske narodnosti – prva skupina riječi ima prevlast od sedamdeset i pet posto, a uzmu li se zamjenske riječi u korpus, onda je prevlast jednaka nešto višoj od četrdeset i pet posto.

5. FONOLOŠKE I MORFOLOŠKE CRTICE O POSUĐENICAMA

U raščlambi koja slijedi raščlanit će se posebno naglasak i oblik pojedinih posuđenica, a gotovo će isključivo obuhvaćati talijanizme. Naglasak te oblik opisivat će se uglavnom prema drugim naglasno zanimljivim riječima unutar govora (ovdje se navodi *ôgrada/ògrada*) jer bi potpunijoj raščlambi trebalo prethoditi šire korpusno istraživanje. Talijanski leksik u odnosu na turski temeljem je raščlambe, no turcizmi su provjeravani u rječniku uvelike srodnih imotsko-bekijskih govora te je o njima ovdje prethodno više pisano.

S fonološkoga su i s morfološkoga stajališta od talijanizama u širem smislu u najvećoj mjeri posrijedi mletacizmi. Na fonološkoj razini to se vidi po nazočnosti šumnika *š* te *ž* u riječima kao *kūžina* te *pāšta*, što je zapravo prastarom osobinom tih i srodnih posuđenica jer je zabilježeno još u srednjovjekovlju – po svemu je sudeći drukčiji izgovor mletačkih *s* i *z* – od kojih potonje nije uvijek etimološki podudarno hrvatskomu – jednim od uzroka dijalektalnog cakavizma.⁴⁷ Na morfološkoj je razini uočljiv izostanak završnoga samoglasnika, inače nazočna u toskanskome govoru (te u standardnome talijanskom jeziku), usp. *kūšīn*, *pījat/pījet*, *rīžot*. O posljedicama mletačkoga modela, inače uvelike u skladu s hrvatskim ustrojem imenica *a*-vrste, bit

⁴⁶ Još i *tānjūr* ili *tānjūr*. Autor drži potonji primjer hungarizmom (mađ. *tányér*, što je pak talijanizmom), a ne, kao Gluhak (1993: 620), preinačenim talijanizmom, čime se *tānjūr*, kao talijanizam, etimološki suzuje. Autor je također primijetio kako, etimološki razlažući riječ prema starijem *taljur* (Gluhak 1993: 620; tj. *tāljur*), da je govornik Ž. Č. (72, hrvatske narodnosti te u doba razgovora godinu mlađi) preinačio riječ u *tājūr*, no posrijedi je prilagodba tuđega leksema prema inače uvelike odumrloj zamjeni *lj > j* (šire gledano, i o čuvanju *j*), inače zabilježenu u vlastita imena *Žéjko*. Posrijedi je, dakle, vrlo vjerojatno posuđenica iz kojega drugoga govora preko medija. Još je istaknuti i *plādanj*, što obje skupine govornika rabe u izrazu *servirati na plādnju*.

⁴⁷ Usp. u Šibeniku, gdje je, prema Josipu Liscu, praktično izumro (Lisac 2003: 55 – navodi se, npr., *žašto*).

će dalje riječi.

U korpusu, koji se dalje navodi, nisu navedene izvedenice, osim u trima slučajevima: *pićukan* ‘malen, sitan’ (usp. *mīcī* /> *mācī*/ ‘malen’) – *pīnkicu/pīnkicu* ‘malo’, *šūdār* ‘ženski rubac, marama’ – *šūdarić* ‘rupčić, platnena maramica’ te *šūšta* ‘opruga’ – *šūština* ‘sklopivo puce na odori’. Od ovih značenjski polariziranih izvedenica samo je u prvom paru posrijedi dublja etimološka srodnost. Ipak je zanimljivo kako pojedini talijanizmi, u odnosu na talijanizme u kojem drugom govoru, imaju i slavenski umanjenični dometak *-ić*, usp. *bavarinić/baverinić*⁴⁸ ‘podbradnik’, *kōtulić* te *kuštelić* (usp. u srpskoga stanovništva *kōštela*) ‘koštel’, usp. i posuđenicu *kajinić* ‘labor, umivaonik’.⁴⁹ Postojanost tvorbe odnosno postojanost izvedenica samo je nuzgredno primijenjena u popisivanju turcizama, pri čemu se, npr., riječ *čelik* rijetko govori (također v. gore), ali glagol *čeličiti se* češće se sreće (premda isto rijetko, i u potvrdnu smislu).

Vratimo se talijanizmima i raščlanit ćemo naglasak riječi izvorno talijanskoga dometka *-ina*, kao i naglasak četiriju drugih talijanizama (također v. gore glede domaćih riječi): prvi u korpusu jesu *kōltrīna*, *kužīna*, *lišīna/liša*, *pūntīna* ‘(glavata) iglica za vješanje’, *rēcīna*, *skālīna* ‘stuba’, *šinjorīna*, *šūštīna*, *tērīna* te *vitrīna*. Svi imaju zanaglasnu duljinu na prvome slogu izvornoga dometka osim riječi *šinjorīna* – koja je neproširena, zapravo nova posuđenica iz obalnih govora (usp. šibensko *šinjorīna*, što je autorovim podatkom) te zadržava dugosilazni naglasak na dotičnome mjestu – te *vitrīna*, koja je možda preinačenim talijanizmom (v. bilj. 19). Međutim, osobna imena talijanskoga podrijetla ovoga dometka imaju drukčiji naglasak: u današnjem govoru pokraj proširenijega obrasca kao u *Valentīna*, dakle s metatonijom, postoji i obrazac kao u *Nikolīna*⁵⁰ – oba imena naglašavaju se ovako i drugdje,⁵¹ a potonje ime zajedno s riječju *šinjorīna* vjerojatno predstavlja stariji način naglašivanja negoli je slučajem u inih imenica dometka *-ina*. Ime *Katarīna* obično se naglašuje dugouzlaznim naglaskom, no može se naglašavati i dugosilaznim naglaskom (što autor bilježi u Kninskome Polju, i to od hrvatskoga stanovništva prema jednome kazivaču). Stoga je moguće da su se sva slična osobna imena, a pretpostaviti je onda barem donekle i opće imenice na *-ina*, tako prije izgovarala. Staro mjesto naglaska možda se i drugdje može

⁴⁸ Usp. <http://www.books.hr/vijesti/blitz/babarin-partek-ili-slincek>. Usp. i *čokoladinić* ‘čokoladni bombon, mala čokoladna poslastica’.

⁴⁹ Usp. također riječ istoga značenja *kājin* u Šamija (2004: 145), gdje se tumači turcizmom. Autor izražava dvojbu u to je li uistinu riječ o turcizmu, no mogla bi biti riječ o riječi turskoga podrijetla preuzetoj preko talijanskoga jezika (E. Č. – usmeno).

⁵⁰ Glede fonetski rijetkih realizacija ovih imena, v. Velić /uskoro/.

⁵¹ Autor to bilježi glede govora kistanjske okolice, odnosno sela Ivoševci (prema I. V. /47/).

pretpostaviti, no za to nema gotovo nikakvih indicija kao u prethodnim primjerima: imenice na *-eta* u naglasnoj su prilagodbi možda pretrpjele utjecaj imenica na *-ina* jer su dugi slogovi u imenica *e*-vrste inače razmjerno rijetki.⁵² Zato je s druge strane moguće promatrati kako različiti talijanizmi imaju najrazličitije naglaske, kakve ne dijele sa samim standardnim jezikom (ili s govorima koji su mu uvelike bliski): *brôkula* (rij. i *brôkula*): hrv. knj. *brôkula*, *mûzika* : hrv. knj. *mûzika* te *rûža* : hrv. knj. *rûža*.⁵³ Prvi primjer ima naglasak kao *ôgrada*, a drugi (uvjetno)⁵⁴ kao *ôgrada*, a zanimljivo je kako treći primjer ima naglasak prema inače, kako se čini, naglasno rjeđim dvosložnim imenicama *e*-vrste kratkosilaznoga naglasaka.⁵⁵ Kao prvi, odnosno drugi primjer katkada se još i riječ *brîškula* (*brîškula*) naglašuje.

Gore je bilo rečeno kako talijanizme – i to manje-više sve – resi izostanak većinskoga konačnog samoglasnika, dijelom nazočna u negdanjem mletačkom govoru (jeziku). Takav je ustroj, opet s fonološkoga gledišta, bio donekle utjecajan jer u dijela hrvatskoga stanovništva (u Vrpolu) autor bilježi ove, izgleda, fakultativne likove kao *àut* ‘auto’, *špîget* ‘vezica’ – ovamo se može ubrojiti i *trêšet(a)* – *kîl* ‘kilogram’ te *mês* ‘komad mesa pripravljen za jelo; batač’. Svi su primjeri u nominativu jednine muškoga roda. Prve dvije ili tri imenice imaju završno *-t* i uvjerljivo su najbrojnije, a utjecaj na takve imenice imali su vjerojatno izvršiti talijanizmi izvorno muškoga roda kao *đîlet*. Na ostatak imenica možda je mogla utjecati činjenica da dva talijanizma, koja se obično rabe u množini, imaju oblik ženskoga roda koji se probio i u jedninu: *bîže* (: *bîži*, usp. imot.-bek. *bîži*; Šamija 2004: 48) – jd. *bîž/bîžo/bîža*, *njôke* (: *njôki*, = imot.-bek.) – jd. *njôka/njôk*.⁵⁶ Inače se u ovdje opisivanim mjestima s druge strane govori *tàraca*, a ne **târac* (npr. prema talijanskome *terazzo*), ali je poznat i potonji lik, tako da je i ovakav singularitet mogao imati utjecaja na gore opisivane riječi.

⁵² Zanimljivo je da neki govori – rijetko i kninski govor – čuvaju duljinu slavenskoga dometka **-înǎ* (usp. Kapović 2015: 185–186), što je također moglo doprinijeti razvitku.

⁵³ Građa je iz hrvatskoga standardnog jezika prema različitim rječnicima u kojima se riječi pojavljuju.

⁵⁴ Vjerojatno je riječ *ôgrada* puno mlađa od riječi *mûzika*, premda se talijanizam može činiti mlađim uzme li se u obzir autorov stav da se posuđenica uvijek nanovo posuđuje kada se govornik osvrće na izgovor izvorne riječi u jeziku davatelju.

⁵⁵ Usp. i *pûra* ‘žganci, pûra, palenta’.

⁵⁶ Glede šire, sintaktičke pojave moguće je da je posrijedi utjecaj talijanskoga, koji ne razlikuje muški od srednjega roda (zanimljivo je da talijanski s druge strane ima ostatke srednjega roda samo i upravo u pojedinim imenicama!). Vjerojatno se to dubinski može dovesti u svezu sa sklonidbom imenica u tekstu – usp., npr., dijalektalnu sklonidbu vlastita imena *Brânko* kao (G) *Brânkê*... glede jednine, dakle kao *femininum*.

ZAKLJUČAK

Talijanizmi su u dvama stoljećima talijanske uprave i školstva, pojednostavnjeno rečeno, ostavili duboka traga u današnjem govoru, a turcizmi su se zbog razmjerno slabe napućenosti područja prema državnoj granici mahom preuzimali iz udaljenijih govora te je nešto traga moglo ostati i od prethodne osmanske vladavine u pojedinim riječi. Urbanizacijom kninsko stanovništvo dobiva nov udio talijanizama, a malo poslije i turcizama, koji su se duboko ukorijenili, no danas su ipak talijanizmi još uvijek, premda u simboličnu broju, brojniji od turcizama. Sva su navedena jezična gibanja uvelike uvjetovana zemljopisnim položajem stanovništva, odnosno govornika kninskoga govora.

LITERATURA

- BROZOVIĆ, Dalibor, 1997. "Narječja hrvatskog jezika". *Hrvatski leksikon*, sv. 2: L – Ž. Ur. Vujić, Antun. Zagreb: Naklada Leksikon: 155–156.
- ČILAŠ, Ankica, 2002. *Fonologija ikavskih štokavskih govora između rijeke Krke i Neretve*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- FILIPOVIĆ, Rudolf; DABO-DENEGRI, Ljuba; DRAGIČEVIĆ, Dragica; MENAC, Antica; NIKOLIĆ-HOYT, Anja; SOČANAC, Lelija; ŽAGAR-SZENTÉSI, Orsolya. 1999. "Transmorfemizacija modela šest europskih jezika u hrvatskom". *Filologija* 33, 1: 15–54.
- GLUHAK, Alemko, 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- KAPOVIĆ, Mate, 2009. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- KAPOVIĆ, Mate, 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LISAC, Josip, 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zadar: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- MATASOVIĆ, Ranko, 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- MENAC-MIHALIĆ, Mira, 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga.
- MENAC-MIHALIĆ, Mira; Celić, Anita, 2012. *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije*. Zagreb: Knjigra.
- NIGOEVIĆ, Magdalena, 2001. "Dijalektalni leksemi u trogirskom čakavskom govoru i

- govoru Conegliana u Italiji”. *Čakavska rič* 29, 1: 47–72.
- OGDEN, Charles Kay; RICHARDS, Ivor Armstrong, 1923. *The Meaning of Meaning*. Cambridge: Routledge & Kegan Paul.
- OKUKA, Miloš, 2008. *Srpski dijalekti*. Zagreb: SKD Prosvjeta.
- PAIĆ, Paško, 1998. *Hrvatski kraljevski grad Knin*. Knin: Matica hrvatska.
- PLIŠKO, Lina, 2009. “Romanizmi u leksemima za *dom i posjed* u jugozapadnome istarskome ili štakavsko-čakavskome dijalektu”. *Čakavska rič* 37: 147–159.
- Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Ur. Šonje, Jure. Zagreb: Leksikografski zavod “Miroslav Krleža” – Školska knjiga.
- SOČANAC, Lelija, 2004. *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- ŠAMIJA, Ivan Branko, 2004. *Rječnik imotsko-bekijskoga govora*. Zagreb: Društvo Lovrečana Zagreb.
- TRUDGILL, Peter, 1995. *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. Harmondsworth: Penguin Books.
- VELIĆ, Luka. /uskoro/. “Naglasak imenica e-vrste naglasnoga obrasca A u kninskome govoru”. *Croatica*.
- WIERZBICKA, Anna. 1985. *Lexicography and Conceptual Analysis*. Ann Arbor: Karoma Publisher.
- ŽIC-FUCHS, Milena, 1991. *Znanje o jeziku i znanje o svijetu*. Zagreb: Biblioteka SOL.

MREŽNI IZVORI

- Booksa (Babarin...): <http://www.booksa.hr/vijesti/blitz/babarin-partek-ili-slincek> (26. travnja 2019.).
- Hrvatski jezični portal (HJP) (*băčva, kŭžiti*²): <http://hjp.znanje.hr/> (15. travnja 2019.).
- Klub putnika (Šeflja...): <http://www.klubputnika.org/zbirka/putoskop/3822-seflja-paljak-kaciol-grablja-kutlaca-ili-pak-zaimaca> (15. travnja 2019.).
- Popis stanovništva 2013. (Knin): https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_04/H01_01_04_zup15.html (12. svibnja 2019.).

*THE PERCENTAGE OF ITALIAN AND TURKISH LOANWORDS IN
THE DIALECT OF KNIN*

LUKA VELIĆ

SUMMARY

The dialect of Knin – whose ikavian component is stressed here – has historically embraced many Turkish and Italian loanwords. The Italian loanwords can be seen as the basic stratum of borrowings, since they were borrowed at large during the longer Italian rule, with Turkish loanwords having been decimated as the society advanced, which can be seen in comparison to the landscape in Imotski-Bekija dialects, where they comprise a large part of vocabulary. Overall, both the Italian and the Turkish loanwords comprise all kinds of borrowings from the respective languages, as documented in the text. There I distinguished Italian loanwords from Romance loanwords – which are not herein included – representing, unlike Italian loanwords, early borrowings from the local, eastern Adriatic Romance dialects, now extinct.

KEYWORDS:

*Knin dialect, Italian loanwords,
Turkish loanwords*